

نظری گذرا

بر آراء تاریخی علمای مسلمان

نویسنده: سید علی اصغر دادگر جزی

سرشناسه	:	دادگر، سیدعلی اصغر، ۱۳۲۰ -
عنوان و نام پدیدآور	:	نظری گذرا بر آرای تربیتی علمای مسلمان / نویسنده سیدعلی اصغر دادگر.
مشخصات نشر	:	اصفهان: دانشگاه معارف قرآن و عترت، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۱۵۶ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۹۷۷۷۹-۱-۴
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	اسلام و آموزش و پرورش
موضوع	:	Islamic education
موضوع	:	دانشمندان اسلامی — دیدگاه درباره آموزش و پرورش
موضوع	:	Muslim scientists -- Views on education
ناماسه خزوده	:	دانشگاه معارف قرآن و عترت اصفهان
رندی کنگره	:	۱۳۹۷ عن ۱۸/۵۲ BP۲۳۰
ردی ملی	:	۴۸۳۷/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۲۳۳۹۸۸



نظری گذرا بر آرای تربیتی علمای مسلمان

سید علی اصغر دادگر جزی

انتشارات دانشگاه معارف قرآن و عترت

مدیر چاپ: عبدالرسول ملک احمدی

تنظیم کننده و صفحه آرا: اکرم شادانی فر

طراح جلد: نفیسه میرفندرسکی

سال و نوبت چاپ: ۱۳۹۷/اول

تعداد صفحه: ۱۵۶

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

عنوان	صفحه
مقدمه	۱۳
۱- آرای جاحظ در تعلیم و تربیت	۱۹
۱-۱- شناخت از دید جاحظ	۲۱
۱-۲- تعلیم و تربیت	۲۲
۱-۳- اصول از دیدگاه جاحظ	۲۳
۱-۳-۱- کشف استعدادها و رعایت آنها	۲۳
۱-۳-۲- طراحی دوره عمومی	۲۳
۱-۳-۳- آموزش خصوصی	۲۳
۱-۳-۴- تدریس و تنبیه	۲۳
۱-۴- ویژگی‌های تربی	۲۴
۱-۵- ویژگی‌های متعلم از دیدگاه جاحظ	۲۵
۲- آرای ابن‌سختون در تعلیم و تربیت	۲۵
۳- آرای فارابی در تعلیم و تربیت	۲۷
۳-۱- دیدگاه فارابی درباره‌ی تعلیم و تربیت	۲۸
۳-۲- اصول از دیدگاه فارابی	۳۰
۳-۳- عوامل تفاوت شیوه تعلیم و تربیت	۳۰
۴- آرای قابسی در تعلیم و تربیت	۳۱
۴-۱- اهداف تعلیم و تربیت از نظر قابسی	۳۲
۴-۲- وظایف والدین و مربیان	۳۳
۴-۳- اصول آموزش و پرورش از دید قابسی	۳۴
۴-۴- روش‌های تربیتی از نظر قابسی	۳۵
۵- آرای اخوان الصفا در تعلیم و تربیت	۳۶
۵-۱- دیدگاه اخوان الصفا درباره‌ی آموزش مفاهیم	۳۶
۵-۲- تعلیم و تربیت از دیدگاه اخوان الصفا	۳۷
۵-۳- ایمان و کفر از نظر اخوان	۳۷
۵-۴- تأثیر محیط بر شخصیت و تربیت	۳۸
۵-۵- روش‌های آموزش	۳۹
۵-۶- رابطه معلم و متعلم و شرایط آنها	۴۰

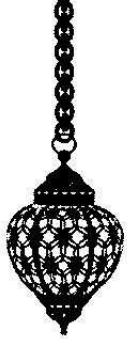
۴۱	۶-آرای مسکویه در تعلیم و تربیت
۴۳	۶-۱- انسان و قرب الهی
۴۳	۶-۲- دیدگاه‌های تربیتی مسکویه
۴۴	۶-۳- مراحل تربیت
۴۵	۷- آرای ابن سینا در تعلیم و تربیت
۴۶	۷-۱- دیدگاه ابن سینا در تعلیم و تربیت
۴۶	۷-۲- اصول از دید ابن سینا
۵۰	۷-۳- خانواده از دید بوعلی
۵۱	۷-۴- اصول حاکم بر ازدواج
۵۱	۷-۵- زجی‌های زن و مرد شایسته
۵۳	۸- آرای رهان‌الدین زرنوجی در تعلیم و تربیت
۵۴	۸-۱- انگیزه تعلیم
۵۴	۸-۲- اخلاق متعلم
۵۵	۸-۳- عوامل موفقیت در تعلیم
۵۶	۹- آرای شیخ اشراق در تعلیم و تربیت
۵۷	۹-۱- اهداف تعلیم و تربیت
۵۸	۹-۲- اصول تعلیم و تربیت از نظر شیخ اشراق
۵۸	۹-۳- روش‌های تربیتی
۵۹	۱۰- آرای غزالی در تعلیم و تربیت
۶۰	۱۰-۱- امکان تربیت انسان
۶۲	۱۰-۲- ضرورت تربیت از دید غزالی
۶۳	۱۰-۳- اصول از دیدگاه غزالی
۶۳	۱۰-۳-۱- اصل کرامت ذاتی انسان
۶۴	۱۰-۳-۲- اصل فعالیت
۶۴	۱۰-۳-۳ و ۴ و ۵- اصول ملازمت و مخالفت و موافقت
۶۵	۱۰-۳-۶- اصل تفرد
۶۶	۱۰-۳-۷- اصل تدریج
۶۷	۱۰-۳-۸- اصل متقابل اندیشه و رفتار
۶۷	۱۰-۳-۹- تاثیر محیط
۶۸	۱۰-۳-۱۰- اصل تقدم تزکیه بر تعلیم

- ۱۱- آرای خواجه نصیرالدین توسی در تعلیم و تربیت ۶۸
- ۱-۱۱- ویژگی‌های انسان ۶۹
- ۱۱-۲- دیدگاه خواجه نصیرالدین توسی درباره معرفت ۷۱
- ۱۱-۳- عالمان و جاهلان ۷۱
- ۱۱-۴- تعلیم و تربیت ۷۲
- ۱۱-۵- عوامل موثر بر تربیت ۷۳
- ۱۱-۶- اصول و روش‌های تربیت ۷۳
- ۱۱-۷- خانواده از نظر خواجه نصیرالدین توسی ۷۷
- ۱۱-۸- جامعه از نظر خواجه نصیرالدین توسی ۷۸
- ۱۲- آرای مولوی ۷۹
- ۱-۱۲- اهداف تعلیم و تربیت از دید مولوی ۸۰
- ۱-۱-۱۲- هدف‌سای غایی: ۸۰
- ۱-۱-۱۲- اهداف واسطی از دید مولوی ۸۱
- ۱۲-۳- اصول تعلیم و تربیت از دید مولوی ۸۲
- ۱۲-۳-۱- عبودیت: ۸۲
- ۱۲-۳-۲- تبعیت از مربی: ۸۲
- ۱۲-۳-۳- انگیزش و خواست انسان: ۸۳
- ۱۲-۳-۴- تلاش و فعالیت: ۸۳
- ۱۲-۳-۵- عنایت خداوند: ۸۳
- ۱۲-۳-۶- کرامت انسان: ۸۴
- ۱۲-۳-۷- اجتماعیت: ۸۴
- ۱۲-۳-۸- تفاوت فردی: ۸۴
- ۱۲-۳-۹- سهولت و آسان‌گیری: ۸۴
- ۱۲-۴- روش‌های تعلیم و تربیت از نظر مولوی ۸۵
- ۱۲-۵- روش‌های تربیت متربی ۸۵
- ۱۲-۵-۱- روش الگویی: ۸۵
- ۱۲-۵-۲- مهرورزی: ۸۶
- ۱۲-۵-۳- تشویق و تنبیه: ۸۶
- ۱۲-۵-۴- موعظه: ۸۷
- ۱۳- آرای سعدی در تعلیم و تربیت ۸۷

۸۸	۱۳-۱-انسان و ویژگی های او از نظر سعدی
۸۸	۱۳-۱-۱- طبایع تربیت پذیر:
۸۹	۱۳-۱-۲- شرگرایی:
۹۰	۱۳-۱-۳- عقل و اندیشه:
۹۰	۱۳-۱-۴- عشق:
۹۰	۱۳-۱-۵- خداجویی:
۹۱	۱۳-۱-۶- اجتماعی بودن
۹۱	۱۳-۲-اهداف تعلیم و تربیت از دیدگاه سعدی
۹۱	۱۳-۲-۱-انقطاع:
۹۲	۱۳-۲-۲- پرورش روح:
۹۳	۱۳-۲-۳- سلامت بدنی:
۹۴	۱۳-۲-۴- سازگاری اجتماعی:
۹۴	الف: عدالت
۹۴	ب) تواضع:
۹۵	ج) عزت نفس:
۹۵	د) احسان و نیکوکاری:
۹۵	۱۳-۳-عوامل تأثیرگذار بر تربیت
۹۵	۱۳-۳-۱-وراثت:
۹۶	۱۳-۳-۲- خانواده:
۹۶	۱۳-۳-۳- مدرسه:
۹۷	۱۳-۳-۴- هم نشینی:
۹۷	۱۳-۳-۵- فرمانروایان
۹۸	۱۳-۴-مراحل تربیت از دید سعدی
۹۸	۱۳-۴-۱- کودکی:
۹۸	۱۳-۴-۲- جوانی:
۹۹	۱۳-۵- انواع تربیت
۱۰۱	۱۳-۶- اصول تعلیم و تربیت
۱۰۱	۱۳-۷- روش های تعلیم و تربیت
۱۰۱	۱۳-۷-۱- الگوسازی:
۱۰۲	۱۳-۷-۲- عبرت آموزی:

۱۰۲	 موعظه: ۳-۷-۱۳
۱۰۳	 استقامت و پایداری: ۴-۷-۱۳
۱۰۳	 تشویق و تنبیه: ۵-۷-۱۳
۱۰۴	 پرسش و پاسخ: ۶-۷-۱۳
۱۰۴	 نیایش: ۷-۷-۱۳
۱۰۴	 محاسبه: ۸-۷-۱۳
۱۰۵	 آرای ابن خلدون در تعلیم و تربیت: ۱۴-۷-۱۳
۱۰۵	 روش تحقیق: ۱-۱۴
۱۰۶	 وضعیت تعلیم و تربیت در زمان ابن خلدون: ۲-۱۴
۱۰۷	 عوامل نام و تربیت از دید ابن خلدون: ۳-۱۴
۱۰۷	 ۱-۳-۱۴: رعیت زندگی:
۱۰۸	 ۲-۳-۱۴: عوامل روانی:
۱۰۸	 ۳-۳-۱۴: عوامل طبیعی:
۱۰۸	 ۴-۱۴: اهداف تعلیم و تربیت:
۱۰۹	 ۵-۱۴: اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه ابن خلدون:
۱۱۱	 ۶-۱۴: روش‌های تعلیم و تربیت:
۱۱۲	 ۱۵-۱: آرای مجلسی در تعلیم و تربیت:
۱۱۳	 ۱۵-۱: اخلاق از دیدگاه مجلسی:
۱۱۵	 ۱۵-۲: اهداف تعلیم و تربیت از دیدگاه مجلسی:
۱۱۷	 ۱۵-۳: شیوه‌ها و اصول تعلیم و تربیت:
۱۱۹	 ۱۶-۱: آرای مهدی و احمد نراقی در تعلیم و تربیت:
۱۲۰	 ۱۶-۱: تربیت‌پذیری انسان:
۱۲۱	 ۱۶-۲: عوامل زمینه‌های تربیت اخلاقی:
۱۲۴	 ۱۶-۳: شناخت علل انحراف‌های اخلاقی و تربیتی:
۱۳۰	 ۱۶-۴: رفتارهای اخلاقی اجتماعی:
۱۳۲	 ۱۶-۵: مراحل رشد از دید نراقی:
۱۳۲	 ۱۶-۶: مراحل تربیت از دیدگاه نراقی:
۱۳۴	 ۱۷-۱: آرای مطهری در تعلیم و تربیت:
۱۳۶	 ۱۷-۱: پرورش استعدادها:
۱۳۷	 ۱۷-۲: مقایسه تربیت از دیدگاه علمای قدیم و جدید:

۱۴۰	 عزت نفس	۱۷-۳
۱۴۰	 دید استاد شهید مطهری	۱۷-۴-اخلاق از دید استاد شهید مطهری
۱۴۳	 آیا تناقض بین عزت نفس و علو نفس و تواضع و ... وجود دارد؟	۱۷-۵
۱۴۴	 عوامل تربیت	۱۷-۶-عوامل تربیت
۱۴۴	 اراده	۱۷-۶-۱-اراده
۱۴۴	 پرورش و نیایش	۱۷-۶-۲-پرورش و نیایش
۱۴۶	 محبت	۱۷-۶-۳-محبت
۱۴۷	 تقویت حس حقیقت‌جویی	۱۷-۶-۴-تقویت حس حقیقت‌جویی
۱۴۷	 مراقبه و محاسبه	۱۷-۶-۵-مراقبه و محاسبه
۱۴۸	 مراقبه، معاقبه، معاقبه	۱۷-۶-۶-مراقبه، معاقبه، معاقبه
۱۴۸	 تفکر	۱۷-۶-۷-تفکر
۱۴۹	 معاش	۱۷-۶-۸-معاش
۱۵۰	 دواج	۱۷-۶-۹-دواج
۱۵۰	 جهاد	۱۷-۶-۱۰-جهاد
۱۵۰	 کار	۱۷-۶-۱۱-کار
۱۵۳	 فهرست منابع	



مقدمه

قبل از اسلام اعراب از میان مختلف تشکیل شده بودند که از نظر علمی و فرهنگی رشد چندانی نداشتند. دیدگاه‌های سه دین صابئی، یهودی و نصرانی در بین آنان نفوذ داشت و بیشتر مسائل رب النوع اصنامی را می‌پرستیدند که لات و منات و عزی شهرت بیشتری داشت.

کشورهای اطراف عربستان تحت تأثیر فرهنگ‌های مختلف خود قرار داشتند و دیدگاه‌های متفکران آنان متأثر از اعتقادات و فرهنگ‌های ایشان بود. چنانکه متفکران ایرانی قبل از اسلام با توجه به گستردگی این کشور که گاه از اقیانوس هند تا مدیترانه را شامل می‌شد اعتقادات فرهنگ‌های مختلف در آنجا و نحوه تفکر و تعلیم و تربیت آنان تأثیر گذاشته بود. در حقیقت ایران جایگاه ارتباط علوم شرق و غرب بود.

چنانکه بنابه قول ابن الندیم:

«اردشیر برای گردآوردن کتب هندی و رومی به جستجوی این کتب در عراق



کسان فرستاد و پسرش شاپور نیز این کار را دنبال کرد.^۱

در غرب سرزمین‌های وابسته به ایران که مسیحیت در آنجا رشد یافته بود مثلاً تحصیل کردگان در مدرسه ایرانیان در رها در سواحل فرات و الجزایر و دیگر مناطق مسیحیت را تبلیغ می‌کردند که بعضی از آنان جزء مشاهیر عیسویان شدند.

ایرانیان که در زمان غلبه یونانیان با افکار آنان (یونانیان) آشنا شده بودند به وسیله همین افراد بیشتر از قبل با نظریات ارسطو و افلاطون و یونانیان و همچنین رومیان آشنا شدند. با رونق مدرسه نصیبین و اعزام نسطوریان به بقیه سرزمین‌های ایرانی حتی «در مشرق ایران نیز در شهرهای هرات، مرو و سمرقند کلیسا ساختند».^۲

با اعداد مراکز علمی مثل دانشگاه جندی شاپور که هم استادان آن از ملل مختلف بودند و هم از اکیان اغلب ایرانی و بعضی از سرزمین‌های همجوار بودند و علوم شرق و غرب در آنجا درس می‌شد متفکران بزرگی تربیت کردند که از این نوع دانشمندان در مراکز علمی مشهور در مرو، بلخ و سغد نیز وجود داشته‌اند. ایرانیان از متفکران هندی نیز تأثیر پذیرفتند و دانشمندان آنان در مراکز علمی ایران فعال بودند. پیروان دینی بودا در نوا و شرقی شاهنشاهی ایران پراکنده بودند چنانکه بتکده نوبهار بلخ معروف بود و افکار آنان در مردم مؤثر بوده است.

البته دین اکثر ایرانیان زردشتی بود که موبدان زردشتی هم نفوذ دینی داشتند هم سیاسی و اعتقادات فرق مختلف زردشتی در عامه‌ی مردم و شکل‌گیری تفکرات ایشان تأثیر فراوان داشته است. در مدارس وابسته به ایشان اعتقادات زردشتی تدریس و تبلیغ می‌شد.

افکار اقوام یهودی که از دیرباز در قسمت‌های مختلف ایران زندگی می‌کردند

۱. الفهرست، ص ۳۳۳-۳۳۴.

۲. تاریخ ادبیات ایران، ج ۱، ص ۹۶.

با مردم و حتی خواص دربار پادشاهان ارتباط داشتند در شکل گیری فرهنگ اجتماعی بی تأثیر نبوده است.

در سرزمین های شمال آفریقا که امروزه کشورهای مصر، تونس، الجزایر و لیبی وجود دارد ضمن وجود اعتقادات بومی و محلی؛ اعتقادات مسیحیت به حکم همجواری با کشورهای شمال مدیترانه نفوذ داشت و همچنین وجود اقلیت های یهودی و ارتباطات آنان با مردم، تفکرات آنان در آداب و رسوم ایشان تأثیر می گذاشت. با ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان و رشد و توسعه آن در خاورمیانه و شمال آفریقا حتی تا جنوب اروپا و دیگر سرزمین ها تفکرات متفکران مسلمان که نشأت گرفته از قرآن کریم و سیره پیامبر ﷺ و معصومین (علیهم السلام) بود بر مبنای فکری مردم سرزمین های اسلامی روز به روز تأثیر گذاشت به نسبتی که اصول اعتقادی مسلمین پررنگ تر می شد و از تعداد پیروان عقاید دیگر کاسته می شد و اعتقادات آنان رنگ می بخشید ملت های کشورهای اسلامی با مبنای فکری و علمی دنیای اسلام بیشتر آشنا می شدند. لازم به ذکر است که مردم عجم بعد از گرویدن به اسلام در به وجود آوردن و رشد علوم اسلامی در زمینه های ریاضی، طبیعی، ادبی، روایت، صرف و نحو، لغت، نجوم، طب، داروسازی و ... خدمات ارزنده ای کرده اند.^۱

ابن الندیم می نویسد:

«از امور غریب یکی این است که حاملان علم در اسلام غالباً از عجم بودند خواه در علوم شرعی خواه در علوم عقلی.»^۲

۱. ر. ک: تاریخ ادبیات، دکتر ذبیح الله صفا یا ر. ک: به خدمات متقابل اسلام و ایران، شهید مرتضی مطهری.

۲. ابن الندیم، ص ۵۴۳.